

вдалося лише дві радянські армії – 6-ту і 12-ту. Решта перейшла на лівий берег Дніпра, в т.ч. 37-ма армія, утворена для оборони Києва, 9-та і 18-та армії Південного фронту, а його Приморська армія ще два місяці тримала оборону в оточеній Одесі, звідки евакуювалася до Криму.

Провал гітлерівського плану воєнних дій у Правобережній Україні, де було зосереджене найсильніше угруповання військ Червоної армії, означав провал всього плану “Б.”

Літ.: Коваль В.С. Перший і другий варіанти плану “Барбаросса” (українська частина)//Військово-історичний альманах, 2000, ч.1; Мельтюхов М.И. Упущенный шанс Сталина: Советский Союз и борьба за Европу: 1939-1941 (документы, факты, суждения). – М., 2000.

В.С. Коваль

БАРОКО – панівний напрям в європейській культурі кінця 16 – середини 18 ст. Його характерні риси – динамізм і емоційна напруга, дивосвіт метаморфоз і алегорій-символів, буяння кольорів і розкутість форм – пронизували різні сфери художнього і духовного життя. Витоки Б. вийшли з Італії, поряд з якою його головними центрами невдовзі стали Іспанія, Німеччина, Фландрія. Важливі особливості барокового стилю, відповідно до власних національних традицій, сприйняли Франція, Англія, Голландія, Чехія, Польща, Росія тощо. Формування й поширення Б. відбувалося в Європі в умовах посилення феодального абсолютизму й контрреформації та масових визвольних рухів, відходу від ренесансної системи цінностей до уявлень про нескінченну мінливість й вир контрастів і протиріччя до-вколишнього світу.

Найглибше бароковий стиль укорінився в образотворчому мистецтві, де у взаємодії з живописом і скульптурою його першорядним рушієм виступає архітектура. Її кращі зразки репрезентувала праця Л.Берніні (колонада св. Петра, королівські сходи у Ватикані, фонтан “Чотирьох річок”, Рим), Г. де Брейна (ансамбль Великої площі, Брюссель), Х.Врена (собор св. Павла, Лондон), Д.Пьоппельмана (перебудова Цвінгера у палацовий ансамбль, Дрезден), А.Шлютера (королівський палац і спорядження цейхауза у Берліні, палац Красінських у Варшаві) тощо. Культурне життя країн збагачували й твори видатних майстрів живопису і графіки – М.Караваджо, братів Караччі, А.Маньяско (Італія), Д.Веласкеса, Е.Мурільо, Х.Рібери (Іспанія), А.Ван-Дейка, Я.Йорданса, П.Рубенса, Ф.Снайдерса (Фландрія), Ф.Гальса, Х.Рембрандта (Голландія), С.Вуе, Ж.Калло, Ш.Лебрена (Франція) та ін. Вершинних здобутків Б. сягнули композитори Дж.Габріелі, А.Вівальді, К.Монтеверді в Італії, Й.Бах, Г.Гендель у Німеччині, іспанський драматург П.Кальдерон, фундатор італійської літературної течії – “марінізму” – Дж.Маріно, англійський поет Дж.Мільтон, німецький письменник Г.Гріммельсгаузен та багато інших діячів музики, театру, літератури.

В Україні Б. набирає розвитку на початку 17 ст. завдяки західним культурним впливам, що йшли переважно посередництвом Польщі. Проте запозичення ідейно-художніх засобів і принципів широко спиралося на місцеві джерела, формуючи власне обличчя українського Б., його парадно-пишні і народно-козацькі риси. Найважливішим осередком поширення ідей Б. виступає Києво-Могилянська академія з її орієнтаціями на латинську систему освіти, даючи імпульси не тільки українській, а й іншим слов'янським культурам – російській, сербській тощо.

У 17-18 ст. риси Б. знаходять виразне віддзеркалення у забудові міст Галичини, Придніпров'я, Слобожанщини. Серед його перших споруд – зведений 1610-1630 у Львові архітектором з Італії Дж.Бріано костюл Петра і Павла. У Києві протагоністами барокового стилю у монументальному мистецтві виступають І.Григорович-Барський, С.Ковнір, Б.Растреллі, І.Шедель та інші творці таких шедеврів архітектури, як академія на Подолі, дзвіниці на Дальних печерах та Софійського собору, Георгіївський собор Видубицького монастиря, Андріївська церква та Маріїнський палац тощо. У Львові під впливом римського зодчества зводяться костюли – домініканський, Мартина та ін. 1746-1764 там же архітектор Б.Меретин буде одну з найбільших споруд міста – собор св. Юра. Творами барокових форм збагачуються також майдани і вулиці Батурина (будинок Кочубея), Бучача (ратуша), Козельця (собор Різдва Богородиці), Новгород-Сіверського (бурса), Переяслава (дзвіниця Вознесенського монастиря), Тернополя (костюл домініканців), Чернігова (полкова канцелярія, колегіум, Катерининська церква) тощо. Разом з тим розпочате у 17 ст. відновлення давньоруських храмів супроводжується оздобленням їх у нове, барочне “вбрання” – декорування фасадів, створення розмаїтих прибудов і надбудов.

Від другої половини 17 ст. стиль Б. проникає у малярське мистецтво України. Розквіту набуває портретний живопис. Одну з перших шкіл його нового напрямку репрезентують митці львівської римсько-католицької кафедри, наслідуючи світобачення й прийоми Гальса, Ван-Дейка, Рембрандта та інших західних майстрів. На великий центр барокового живопису перетворюється м. Жовква, резиденція короля Яна Собеського, де працюють українські та іноземні майстри – М.Альтамонте, Ф.Кестлер, Г.Шимонович-Семігіновський, Шлютер. Саме тут засвоює засади західноєвропейського Б. І.Кондзелевич – найяскравіший представник українського барокового малярства, вершиною творчості якого став знаменитий іконостас для скита Манявського (1698-1705). У формах цієї доби пишуть ікони і портрети також живописці Києва (лаврська школа), Чернігова, Ніжина, Новгород-Сіверського, Ромен, Стародуба, Переяслава. 1637 в київському “Євангелії учительському” з'являється перший в Україні цикл гравюр стилю Б., сповнений драматичного образотворчого прочитання церковних текстів. Віху в розвії тогочасної графіки позначили алегоричні ілюстрації Л.Тарасевича до Києво-Печерського патерика (1702). Розмаїття притаманних епосі форм охоплює життєвий простір людини – від прапорів й гербів до меблів, посуду і ювелірних прикрас.

В українській музиці Б. здобуло популярності на ґрунті багатоголосового співу, до якого зверталися композитори, тісно пов'язані з італійською

традицією, створюючи у 1770-х рр. свої перші опери для театрів Венеції, Ліворно, Модени (М.Березовський, Д.Бортнянський). 1675 дух нових віянь у музичному мистецтві заманіфестував поширюваний у списках теоретичний трактат М.Ділецького “Грамматика мусікійська”. У Києві, Львові, Глухові та інших містах постають хорові капели, які виконують концерти, псалми, пісні А.Веделя, А.Рачинського та інших послідовників Б.

Якісних змін зазнавала українська художньо-публіцистична та історична література. Видана в Острозі 1598 “Книжиця” Івана Вишенського, насичена запальним пафосом, імпульсивністю, образними зворотами, визначила один з головних напрямів української барокової прози. У річищі нового напрямку з’являються ораторські твори: “Ключ розуміння” (1659) І.Полятовського, “Меч духовний” (1666) Л.Барановича, “Огородок Марії Богородиці” (1676) та “Венець Христов” (1688) А.Радивиловського. У поезії провідну роль відіграє І.Величковський, автор панегіриків, ліричних віршів, епіграм та збірки “Млеко од овци пастору нележне” (1691) – визначної пам’ятки естетичної і літературознавчої думки доби. До джерел барокової поетики звертаються також Ігнатій Максимович, Касіян Сакович, Григорій Сковорода, Стефан Яворський. Особливо широку аудиторію здобула драматургія. Її вершинні явища репрезентували вперше поставлена на сцені Київської академії трагікомедія “Іосиф патріарха” (1708) Лаврентія Горки, різдвяна драма “Комическое дѣйствие...” Митрофана Довгалевського (Київ, 1736), зіграна спочатку 1744 у Києві і видана наступного року у Львові драма Мануїла Козачинського “Благоутробіє Марка Аврелія Антоніна кесаря римського”. Великого поширення стиль Б. знайшов у вертепних драмах й інтермедіях, пов’язаних з фольклором, його сатиричними і гумористичними формами. У 18 ст. барокова система відтворення дійсності наклала відбиток й на історичне літописання Г.Грабянки, С.Величка та ін.

Від початку свого утвердження в Україні бароковий стиль взаємодіяв й переплітався з іншими західними і вітчизняними напрямками культури і наприкінці 18 ст. остаточно поступився новій загальноєвропейській течії – класицизму.

Літ.: Weisbach W. Die Kunst des Barock in Italien, Frankreich, Deutschland und Spanien. – Berlin, 1929; Степовик Д.В. Українська графіка XVI–XVIII століть. – К., 1982; Жолтовський П.М. Художнє життя на Україні в XVI–XVIII ст. – К., 1983; Українське літературне бароко. – К., 1987; Асеев Ю.С. Стили в архитектуре Украины. – К., 1989; Українське бароко та європейський контекст. Архітектура. Образотворче мистецтво. Театр і музика. – К., 1991; Макаров А. Світло українського бароко. – К., 1994.

М.М.Варварцев.

БАРСЬКА КОНФЕДЕРАЦІЯ 1768 – військово-політичний союз частини польської шляхти і магнатів, опозиційно налаштованих до офіційно-